

РОЗВИТОК ВИКОНАВСЬКО-ТЕХНІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ

Сергій СМЕТАНА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Питання постановки виконавського апарату баяністів – посадка музиканта, положення його музичного інструмента під час виконання різноманітного за складністю репертуару, взаємодія інструмента та корпусу виконавця, положення правої та лівої рук на клавіатурі тощо, а також засвоєння технологічних прийомів інструментальної гри – є найважливішою складовою навчального процесу музикантів-початківців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме у зв'язку з цим означені питання набули різноманітного висвітлення в численних методико-педагогічних працях, музично-теоретичних розробках та виконавсько-практичних рекомендаціях [2; 6; 9; 11; 12]. Але, незважаючи на наявність значного обсягу методичної літератури з вищезазначених питань, вони є постійно актуальними і

значущими у виконавсько-педагогічній практиці та потребують подальшого теоретичного вивчення.

Мета статті полягає у визначенні специфіки становлення і розвитку виконавсько-технічної майстерності баяністів на початковому етапі навчання, зокрема в процесі роботи над етюдами.

Виклад основного матеріалу. Етюди – вправи для розвитку різних видів виконавської техніки – є найважливішою складовою репертуару баяністів на кожному етапі навчання – від дитячих музичних шкіл (шкіл естетичного виховання) до вищих навчальних закладів культури та мистецтва. Впродовж усього періоду становлення і розвитку технічних можливостей виконавського апарату баяніста етюди є тим підґрунтям, без якого практично неможливе якісне засвоєння різноманітного музичного матеріалу [4, с. 45].

Підбір етюдів та вправ на початковому етапі набуття професійної майстерності спрямований на поступове набуття та закріплення музикантом виконавсько-технічних навичок і певних художніх прийомів. Професійні навички, набуті учнем-баяністом під час роботи над етюдами, необхідно постійно вдосконалювати завдяки поступовому ускладненню музичного матеріалу. Це стосується і постійного контролю за виконавським апаратом – положенням правої та лівої рук виконавця, і підбору зручної та професійно виправданої аплікатури, розвитку майстерності володіння міхом, штрихами, нюансами, динамічною шкалою, філіруванням звука тощо.

Розкриваючи сутнісні аспекти цієї проблеми, перш за все, необхідно зупинитися на головних складових питання постановки виконавського апарату: посадка учня-баяніста; положенням його рук, ніг, корпусу під час виконання; положення музичного інструмента виконавця стосовно корпусу; положення правої та лівої рук виконавця на клавіатурі під час виконання.

Головним принципом постановки, який також стосується практично всіх виконавців-інструменталістів, є зручність, комфортність у взаємовідносинах між музикантом та його інструментом. Адже, для можливості достатньо вільного опанування виконавцем свого інструмента, йому необхідно, перш за все, зручно сидіти на сільці і зручно тримати свій музичний інструмент. Саме це сприяє якісній роботі над звуком, керуванням міхом, майстерності фразування, використання різноманітної динаміки і штрихової палітри.

Однією з найважливіших складових постановки виконавського апарату баяніста є відповідна посадка музиканта, що передбачає сидіння на передній частині переважно твердого стільця (оскільки м'який стілець не надає необхідного відчуття опори [6, с. 21]). Суттєвою є й висота самого стільця, яка має бути такою, щоб коліна виконавця знаходилися паралельно підлозі. У такому положенні баян не «сповзатиме» нижче, а тому не буде створювати незручностей під час звуковидобування.

Суттєвим чинником вищезгаданої постановки є положення ременів інструмента, що мають бути не занадто тугими, але і не дуже вільними. Так, лівий ремінь, короткий за правий, міцніше притискає інструмент до корпусу виконавця, проте правий – навпаки, дещо вільніший, щоб гриф баяна міг опиратися на праву ногу виконавця (при цьому спину слід тримати рівно). Міцне утримання інструмента на колінах виконавця надасть змогу баяністові успішно вирішувати завдання звуко-

видобування, не відволікаючись на фіксацію інструмента (що особливо важливо під час гри на «стик» – гриф баяна, спираючись на праву ногу виконавця, забезпечить дуже важливе відчуття опори для інструмента). Для впевненішого відчуття рівноваги музичного інструмента обидва ремені за спиною можуть кріпитися ще одним – горизонтальним.

Конструкція грифу баяна та система розміщення клавіатури надають можливість виконавцеві повною мірою використовувати природну гнучкість правої руки, яка має вільно рухатися, не порушуючи розвитку музичної тканини і «дихання» мелодії [12, с. 132].

Усе це стосується і постановки лівої руки, яка, окрім безпосередньо гри на клавіатурі, здійснює ще й міховедення. Саме тому ліва рука має достатньо міцно триматися між корпусом інструмента та лівим ременем, що уможливить не тільки непомітний «розтяг» та «стик» міха під час виконання, але й забезпечить якісніше філірування звука. Слід також зважати на те, що потужніша динаміка ускладнює пересування лівої руки вздовж клавіатури. Ця обставина зумовлює уважніше спостереження за рухом лівої руки та відчуттям останньої свободи у виконавському процесі [4, с. 87].

Слід зауважити, що постановка рук баяніста – поняття умовне та динамічне, завдяки постійній зміні залежно від конкретної ситуації. Руки музиканта-інструменталіста є суттєвим чинником щодо вирішення відповідних художньо-виражальних і технологічних завдань, пов'язаних із звуковидобуванням, динамікою, артикуляцією тощо. А тому процес набуття навичок керування положенням рук, їх гнучкістю має відбуватися одночасно із засвоєнням усіх музично-виконавських навичок під час роботи над різножанровим музичним матеріалом – художніми творами та спеціальними технічними вправами – гаммами й, особливо, етюдами, працюючи над якими музикант має можливість практичного відпрацювання різних виконавських засобів у різних темпах, різною динамікою та, що дуже важливо – різною аплікатурою.

Варто підкреслити, що головними принципами підбору аплікатури є зручність, доцільність та художня необхідність, які допомагатимуть учневі-баяністу реалізувати необхідні естетико-художні виконавські завдання, тому з перших кроків музичування на інструменті, перших спроб добування звука необхідно наполегливо працювати над пошуком такого варіанта аплікатури, який має бути для виконавця не тільки зручним, не тільки зберігати в процесі виконання музичних творів природне положення рук, але й

допомагати виконавцеві успішно вирішувати складні завдання голосоведіння, фразування, балансу звучності. Оскільки учень-початківець не має достатнього досвіду роботи з музичним матеріалом – викладачеві слід постійно й уважно контролювати процес підбору кращої та зручної аплікатури [12, с. 87].

На жаль, багато учнів безвідповідально ставляться до підбору аплікатури, користуються у своїй роботі незручною аплікатурою, яка порушує логіку розвитку музичного твору. Найчастіше таке трапляється саме тому, що з самого початку набуття навичок гри на музичному інструменті питанню, підбору логічно виправданої аплікатури, на жаль, не приділялося необхідної уваги.

Під час підбору аплікатури бажано окремі фрагменти музичного тексту програвати в різних темпах, адже в різних темпах координація рухів пальців може різнитися. Безумовно, кожен виконавець має підбирати власну аплікатуру, з урахуванням фізіологічних особливостей побудови своїх рук. Адже буває і так, що аплікатура, яка до вподоби одному баяністу чи акордеоністу, зовсім не влаштовує іншого музику. А тому в етюдах бажано свідомо не позначати жодної аплікатури. І причин тому декілька: етюди можна виконувати не тільки на баяні, але й на акордеоні; кожен виконавець може працювати над етюдами, користуючись своєю, зручнішою, на його погляд, та доцільнішою аплікатурою; зважаючи на те, що етюди – це, передусім, вправи для розвитку та відпрацювання різних видів виконавської техніки, то деякі з них можуть виконуватися кількома варіантами аплікатури, що надає можливість урівноважити розвиток усіх пальців на руці. Особливу увагу слід приділяти підбору аплікатури для виконання подвійних нот – терцій, секст, октав (особливо на legato), а також акордів, в яких усі звуки мають звучати збалансовано [1, с. 179].

Баян – унікальний музичний інструмент, який має не тільки великий звуковий діапазон, але й достатньо широкі динамічні можливості – різноманітне нюансування, можливість витонченого філірування звука в межах практично всього діапазону. І головне місце в процесі досягнення динамічної та художньої виразності звука відводиться міховеденню. Посилюючи або послаблюючи рух міха, баяніст може досягти і дуже тонкого *pp*, і чіткого, виразного *mf* і могутнього *ff*. Якість міховедення – один з найважливіших показників рівня виконавської культури баяністів. Змінювати напрям руху міха необхідно непомітно, не порушуючи логіки розвитку музичного твору. Найкраще

повертати міх під час фразувальної цезури. Але, як свідчить практика, не завжди існує така можливість і не завжди це зручно робити, наприклад – під час виконання поліфонічних творів або досить тривалих музичних фраз на legato. У таких випадках змінювати напрям руху міха необхідно дуже швидко, але без поштовху, не допускаючи розриву звучності. Дуже важливо також повністю дослуховувати тривалість ноти перед зміною напрямку руху міха.

Гра на баяні потребує значних фізичних зусиль, особливо в тому разі, коли музикантові доводиться грати впродовж тривалого часу. Окрім цього, під час роботи над музичним матеріалом музикант одночасно виконує декілька завдань – художніх і технологічних (аплікатура, штрихи тощо). Тому баяністам-початківцям краще заздалегідь визначати та позначати в музичному тексті місця змін руху міха.

Техніка міховедення потребує уваги з початкового етапу навчання гри на музичному інструменті. І від того, наскільки вправно баяніст чи акордеоніст керуватиме міхом, значною мірою залежить, наскільки зручно йому буде грати на своєму музичному інструменті, наскільки вправно та продуктивно він зможе вирішувати складні художньо-виконавські завдання.

Від правильного, художньо доцільного руху міха залежать також усі відомі засоби звуковидобування, зокрема штрихи. Щонайменша зміна характеру руху міха автоматично змінює динаміку та довжину звука, його характер. Але багато в процесі звуковидобування залежить і від роботи правої та лівої рук виконавця – вправної роботи його пальців, атаки звука та художньо-емоційної складової музичного матеріалу. Отже, штрихи – це характер виконання музичного звука, який є результатом певного засобу звуковидобування та залежить від певного художньо-виправданого змісту звучання [1, с. 78].

Розглянемо докладніше основні штрихи, опанування яких є необхідною умовою виконавського апарату баяніста.

Staccato – звук короткий, гострий, виконується невеликим замахом найчастіше за допомогою кисті руки. Довжина ноти, яка виконується на *staccato*, не має перевищувати половини від позначеної в нотному тексті. «Кистьове» *staccato* найчастіше використовується баяністами та акордеоністами під час виконання акордів, подвійних нот (терцій, секст, октав та ін.) а також окремих нот, залежно від художньо-емоційного змісту музичного твору.

Staccatissimo – вищий рівень короткості та гостроти звучання, виконується короткими та легкими ударами пальців та кисті.

Legato – звуковедення із плавним, безперервним переходом одного звука в інший. Під час використання прийому пальці не слід піднімати занадто високо, клавіші необхідно натискати без удару, відчуюючи кінчиками пальців поверхню кожної

Legatissimo – дуже зв'язно, дещо більше ніж legato, але звуки не мають «наповзати» один на одного.

Non legato – окреме виконання звуків. Звучання має дорівнювати приблизно половині довжини зазначеної ноти.

Portato – звуки виконуються як на legato, але акцентованіше, легкими пальцевими ударами.

Tenuto – звуки витримуються повністю відповідно до зазначеної в нотному тексті довжини ноти.

Marcato – виконується активним ударом пальця та невеликим поштовхом міха, немов підкреслюючи кожну ноту.

Détaché – кожен звук виконується окремих рухом міха на «розтяг» та «стик». Пальці при цьому можуть залишатися на клавішах. У швидкому темпі виконується як tremolo міхом.

Martele – акцентоване staccato, що нагадує marcato, але виконується гостріше.

Необхідно зазначити, що кожен штрих має багато різновидів, між якими – шкала ледь помітних відтінків. Кількість засобів контактування пальців виконавця з клавіатурою баяна чи акордеона є безмежною, особливо в поєднанні з тим або іншим характером руху міха, так і безліч варіантів звучання певного штриха.

Висновки. Отже, початковий період навчання на музичному інструменті – це складний процес засвоєння та вдосконалення навичок і технічних прийомів як необхідних складових набуття музичного професіоналізму. Проте навчання – це завжди й процес творчого пошуку, знаходження та відпрацювання нових, досконаліших елементів музичної виразності, які можна лише відчувати інтуїтивно, оскільки перебувають вони на рівні підсвідомості, інтуїції виконавця. Тому в кожному конкретному разі виконавцеві необхідно знаходити такі засоби звуковидобування та філірування звука, які б сприяли найдосконалішому вирішенню учнем-

баяністом складних художньо-виконавських завдань.

Перспективним напрямом подальших досліджень означеної проблеми є висвітлення шляхів опанування музичного матеріалу та подальшого розвитку й удосконалення виконавського професіоналізму під час систематичної та копіткої самостійної праці учня. Це актуалізує питання здійснення самоконтролю (знаходження помилок і недоліків у своїй роботі) та наполегливої праці над виправленням помилок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев А. Методика обучения игре на фортепиано / А. Алексеев. – М.: Музыка, 1971. – 278 с.
2. Алексеев І. Викладання гри на баяні / І. Алексеев. – К.: Держ. вид-во образотв. мистецтва і муз. літератури, 1957. – 143 с.
3. Ауэр Л. Моя школа игры на скрипке / Л. Ауэр. – М.: Музыка, 1965. – 272 с.
4. Браудо И. Артикуляция / И. Браудо. – Л.: Музыка, 1973. – 195 с.
5. Вертков К. Русские народные музыкальные инструменты / К.Вертков. – Л.: Музыка, 1975. – 280 с.
6. Имханицкий М. Воспитание навыков интонирования на баяне / М. Имханицкий, А. Мищенко. – М.: Республ. метод. кабинет по учебным заведениям искусств и культуры, 1989. – 38 с.
7. Имханицкий М. История баянного и аккордеонного искусства: учебное пособие / М. Имханицкий – М.: Из-во РАМ им. Гнесиных, 2000. – 520 с.
8. Липс Ф. О переложениях и транскрипциях / Ф. Липс // Баян и баянисты. – М.: Сов. композитор, 1977. – Вып. 3 – С. 86–108.
9. Липс Ф. Искусство игры на баяне / Ф. Липс. – М.: Музыка, 1985. – 123 с.
10. Міщенко О. Перекладення музичних творів для дуету баяністів / О. Міщенко. –Х.: Крок, 2000. – 254 с.
11. Онегин А. Азбука баяниста / А. Онегин. – М.: Музыка, 1964. – 64 с.
12. Ризоль Н. Принципы применения пятипальцевой аппликатуры на баяне / Н. Ризоль. – М.: СК, 1977. – 279 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сметана Сергій Олександрович – викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: питання професійної підготовки баяністів.